

СЪВЕТСКИЯТ ХЕГЕМОНИЗЪМ И ДЪРЖАВНИЯТ СУВЕРЕНИТЕТ НА БЪЛГАРИЯ

Мито Исусов

Безпощадната разправа на историята с една от световните суперсили - Съветския съюз през последните три години постави много въпроси пред общественото-политическата и научната мисъл. Рим и Византия рухнаха под напора на варварски нашествия. Наполеонова Франция и хитлеристка Германия бяха разгромени в тежки, кръвопролитни войни. Страната на съветите, след като беше победила и оцеляла в гражданската война и Втората световна война, рухна като държавно обединение без война и без външно нашествие. Причините бяха преди всичко вътрешни: генетическа обремененост на модела на съветското общество, дълбоки деформации и историческа обреченост на съветската политическа система, формирана извън универсалните принципи на демокрацията, непреодолима криза на икономическата система и превръщането на глада в опасност за биологическата съдба на милиони хора, засилване на международните и на етнодемографските противоречия и на опасностите от жестоки въоръжени конфликти.

Перманентният външен натиск върху Съветския съюз и другите страни, наричани социалистически, усили действието на тези причини и наруши световния баланс в съотношението и разположението на силите. Едва ли може да има съмнение, че Октомври 1917 и съществуването на страната на съветите в продължение на повече от седем десетилетия ускоряваше модернизацията на буржоазните общества, облагородяваше техните социални параметри и утвърждаваше общочовешките нравствени, духовни и културни ценности. Отговорностите за днешния и бъдещия ден на планетата сега носят буржоазните общества и големите буржоазни държави в Европа, Америка и Азия. Съвременната цивилизация днес познава една супердържава - САЩ. Това е твърде опасна ситуация. Може би през следващите десетилетия вакуумът, предизвикан от политическата гибел на Съветския съюз, ще бъде запълнен от Китай. Но каква ще бъде неговата социална, политическа и стопанска природа? Освен това, ще настъпи ли политически, духовен и нравствен ренесанс на Русия и какво значение ще има това за планетата?

Съвременната цивилизация преживява тежка криза, предизвикана от липсата на идеи и на съвременни алтернативи за бъдещето на света. Каква ще бъде близката и далечната съдба на левите и на десните партии, движения, коалиции, интернационални обединения - едва ли някой може да предвиди! Един ляв социален експеримент рухна, утвърждава ли се вечността на съвременните буржоазни общества? Могат ли тези общества да решат глобалните демографски, ресурсни и екологични проблеми на планетата? Какви ще са бъдещите отношения между природата и човечеството - кой кого ще погуби, ако е известно, че богатствата на планетата могат да

осигурят при съвременния американски стандарт на живот бъдещ просперитет само на 700 000 000 човешки същества! Ще изчезне ли от паметта на народите завинаги една от най-хуманните и най-нравствени идеи - социалистическата идея? Известна е разликата между тази идея и обществата, които доскоро бяха наричани социалистически.

Какво представляваше съветският хегемонизъм, какви бяха неговите реални измерения и каква роля играеше в съдбата на Европа и на планетата? От Октомврийската революция до края на Втората световна война Съветска Русия, а от 1922 г. Съветският съюз се стареше да играе решаваща роля в развитието на световния революционен процес. При това, скоро след Октомври, Ленин започна да разбира обречеността на руската революция. Отначало неговите надежди бяха свързани с развитието на европейската и по-специално на германската революция, а малко по-късно с новата икономическа политика, която представляваше исторически компромис на различни социални групи в Русия. Идеино-политическият хегемонизъм на съветите можеше да се осъществи чрез дейността на Комунистическия интернационал и в резултат на постепенната болшевизация /ленинизация/ на световното комунистическо движение и неговите национални отряди.

През разглежданите две десетилетия и половина трайни връзки бяха установени между Болшевишката партия и Българската комунистическа партия. Българските комунисти все повече обръщаха гръб на проверените от собствения им опит социалдемократически ценности и усвояваха ленинските постулати през погледа и доктринерските концепции на Й. В. Сталин. Процесът на тяхното "идейно превъоръжаване" беше свързан с признаването на болшевизма за универсално световно явление и с придаването на опита на Октомврийската революция световни измерения. Появата на фашизма в Европа и в България предизвика криза в ленинското политическо въоръжение на БКП и колебание между лявата революционна алтернатива и демократическите платформи на единните и народните антифашистки фронтове. Група дейци на тази партия играеха съществена роля в ръководните органи и апарата на Комунистическия интернационал. Някои от тях имаха несъмнен престиж пред ръководните съветски среди.

Освен идейно-политически съображения, Съветът на народните комисари и цялата съветска дипломация отстояваха реални държавни интереси на СССР. Особено значение имаше преодоляването на изолацията на страната на съветите, икономическото партньорство и отдалечаването на опасността от война от съветските държавни граници. С оглед на всичко това съветските ръководни среди твърде конкретно се отнасяха към победителите и победените в Първата световна война. През 30-те години Сталин започна да проявява особено благоразположение към Хитлер. Някои смятат, че това се дължало на общата им авторитарна природа. Съветската външна политика разчиташе твърде много на създаването на своеобразна буферна зона към Европа, в която ще бъдат приобщени съседните и близките малки държави. В замяна на това се оценяваха - кога искрено, кога демагогски -

основателността на геополитическите, териториалните, национално-етническите и стопанските интереси на тези страни.

България определяше своите непосредствени и своите стратегически отношения със СССР в зависимост от политиката на основните европейски сили и от ориентацията на управляващите политически партии и политически коалиции в страната. Самостоятелното правителство на БЗНС, което имаше несъмнен демократически характер и решително осъждаше социализацията на руското село и масовите репресии над руската буржоазия и руската интелигенция, не възстанови дипломатическите отношения със Съветска Русия, но беше благосклонно настроено към реанимация на традиционните стопански връзки, към ограничаване на политическата и военната активност на руските белогвардейски части в България и към държавна подкрепа на кампанията за гладуващите в Поволжието. Мисията на Съветския червен кръст имаше повече политическо, отколкото благотворително значение.

Правителството на 19-майците, колкото и да се отдалечи от принципите на буржоазната демокрация, пристъпи през 1934 г. към възстановяване на дипломатическите отношения между България и СССР. Причините за това навярно се криеха в антимоноархическите позиции на това правителство, в русофилските чувства на част от новото държавно ръководство и на някои кръгове от Военния съюз, в изолацията на България от Малката Антанта, в лоялността към Югославия, към която, и особено към Сърбия, Русия проявяваше традиционно благоразположение. Проявяваше се особено отъждествяване на отношенията към СССР с тези към Русия. Кимон Георгиев и неговите съмишленици разбираха опасностите от засилващата се германска инвазия на Балканите и в България.

Възстановяването на дипломатическите отношения между България и СССР разшири възможностите за проникване на съветско политическо и културно влияние в нашата страна. Значителна роля за това изигра съветският пълномощен министър в България Ф. Разколников. Неговата популярност и деликатност като писател му създава изключително привлекателен имидж в средата на българската интелигенция, особено на нейната русофилска част. Дори някои популярни личности, свързани с Двореца, не останаха чужди на съветската дипломатическа мисия в София. Яркото писмо на Разколников до Сталин, в което решително се осъждаше жестокият терор в СССР през 30-те години, и което намери място в българския печат, засили привлекателността и обаянието на съветския дипломат в България.

Правителството на Богдан Филов, независимо от промените в съветско-германските отношения през 1939 г. и реалностите на българо-съветските дипломатически отношения обърна гръб на политиката на "колеблив неутралитет" и на 1 март 1941 г. присъедини България към Тристранния пакт. Съветската инициатива за пакт с България и съветската подкрепа на българските териториални претенции в Добруджа и Тракия бяха отклонени от Двореца и правителството. Германо-съветската война усложни външно-политическото поведение на България, но не предизвика разрыв в

българо-съветските отношения. Напротив, Берлин възложи на България да представлява германските интереси в Москва. Това едва ли беше благородна задача, но в политиката, при условията на гигантска война, едва ли можеше да се проявява благородство. Още повече - българската легация в Москва проявяваше толерантност към съветските държавни органи, а Дворецът и правителството не допуснаха въвличането на България в антисъветската война. При това трябва да се има предвид, че една от задачите на антифашистката съпротива в България беше защитата на СССР и сътрудничество със силите от антихитлеристката коалиция. През 1943 г. по инициатива на съветското ръководство беше преустановено съществуването на Комунистическия интернационал, който определяше стратегията и тактиката на националните комунистически партии.

Преломът във военните действия на Източния фронт в края на 1942 и началото на 1943 г. показва преимуществата на Съветската армия и на съветската военна доктрина над въоръжените сили на Третия Райх. Последвалите го срещи на ръководителите на държавите от антихитлеристката коалиция се занимаваха с два епохални въпроса: първият се отнасяше до координираните действия на всички фронтове за завършване на войната, а вторият - до следвоенното устройство на Европа. В Техеран, Ялта и Потсдам бяха формулирани основните принципи на международните отношения след войната. Наред с това беше отделено специално внимание на геополитическите интереси на големи и малки държави. Разпределените сфери на влияние в Източна и Югоизточна Европа, предложени от Уинстън Чърчил, имаха трагично значение за много народи.

Интересите на СССР в Източна и Централна Европа, пък и не само там, бяха изключително големи. Освен традиционните стремежи на Русия към Проливите и южните морета, сега се отдаваше изключително внимание на съветската политическа и идеологическа инвазия в Западна Европа. С оглед на всичко това не беше случаен интересът на Съветското правителство към външнополитическата ориентация на кабинетите на Иван Багрянов и Константин Муравиев и упражненият натиск върху тях да разкъсат българо-германския съюз. За да се възпре възможното дълбоко проникване на Балканите на Великобритания и САЩ и евентуалните въоръжени действия на Турция против България, на 5 септември 1944 г. СССР обяви състояние на война с България. Често се допуска грешка като се твърди, че е била обявена война на България. Състоянието на война не изискваше непосредствени въоръжени действия, но означаваше, че по отношение политиката и територията на България вече е деклариран определен военно-политически параметър.

Възгледът, че състоянието на война между СССР и България се е превърнало в прелюдия към деветосептемврийската промяна 1944 г. и към установяването на съветски окупационен режим в България, е повече априорен, отколкото научно обоснован. Девети септември е най-важният момент в развитието на антифашистката съпротива в България. Главната особеност на тази съпротива беше нейното развитие и задълбочаване като

своеобразна гражданска война. От една страна все повече се използваше армията в операциите против НОВА. От друга страна бяха създадени специални органи за борба срещу нелегалните форми на антифашистката съпротива: "Обществената сила" и жандармерийските части. Най-важната слабост на антифашистката съпротива в България беше отсъствието на сътрудничество или партньорство между ОФ и легалните опозиционни буржоазни и дребнобуржоазни партии.

Комитетите на Отечествения фронт започнаха да завземат политическата власт не на 9 септември 1944 г., а няколко дни по-рано. От 6 до 8 септември беше установена нова власт в повече от 170 села и 20 града. Известно е, че задълбочаването на политическата криза след смъртта на цар Борис III през август 1943 г. предизвиква ориентация към въоръжено въстание, чиято реална непосредствена подготовка започна една година по-късно.

Твърденията на Сталин и Тито, че на 9 септември 1944 г. в България е извършен военен преврат, в по-ново време се подкрепя от някои политици, публицисти и учени у нас. Това твърдение пренебрегва общонационалното значение на антифашистката съпротива на българите и преувеличава значението на завземането на Министерството на войната от революционни офицери и войници на 8 срещу 9 септември 1944 г. Необходимо е да се отбележат само няколко обстоятелства: офицерите и войниците, взели участие в завземането на военното министерство, бяха част от въоръжените сили на антифашистката съпротива. Най-важно свидетелство за това е участието на Петър Илиев и Тодор Тошев в Главния щаб на НОВА. Освен това офицерите, които взеха участие в завземането на Министерството на войната, нямаха своя самостоятелна организация, нямаха своя самостоятелна програма, нямаха свой проект за правителство и не се стремяха към създаването на такова. Завземането на Министерството на войната нямаше решаващо значение за развитието на събитията, тъй като съветската армия вече беше навлязла в България, пък и самият военен министър беше лоялно настроен към Отечествения фронт и към извършването на политическата промяна. Не случайно след 9 септември 1944 г. той беше назначен за главнокомандващ българската армия.

Що се касае до твърдението за съветска окупация на България от септември 1944 до декември 1947 г. и нейната определяща роля в развитието на политическите и социалните процеси, то трябва сериозно да се аргументира. Преди всичко не трябва да се забравя, че съветските дипломати в годините на Втората световна война не носеха на главите си островърхи будьоновки с червени петолъчки, бяха разбрали безумието на непосредствения износ на революция и бяха поели важни задължения за следвоенното устройство на Европа. Освен това не трябва да се смесва окупация със зависимост. Окупационен режим се установява обикновено след въоръжен конфликт в победената страна. Но още на 9 септември 1944 г. делегация на българското правителство и командването на 3-ти Украински фронт водиха преговори и постигнаха военно-политическо споразумение по

придвижването на съветски военни части през България и участието на българската армия във войната против хитлеристка Германия. В резултат на това беше преустановено състоянието на война между двете страни. По-късно Съветското правителство призна реалното право на България да принадлежи към страните-победителки.

Пребиваването на Съюзната контролна комисия в България, решаващата роля на съветските представители в нея, а така също установяването на съветски гарнизони и комендатури у нас беше регламентирано от Съглашението за примирие. Но този международен документ не беше изработен едностранно, а от представители на СССР, Великобритания и САЩ. Нарушаването на законите на България и на бита и обичаите на населението от страна на съветски офицери и войници беше преследвано от съветски военни съдилища, които за най-тежки престъпления произнасяха дори смъртни присъди. Това не означаваше, че в България не бяха извършвани насилия от страна на съветски военни чинове. Освен това за издръжка на съветските военни части у нас българското правителство изразходва от септември 1944 до май 1945 г. повече от 23 милиарда лева.

Съветското правителство и командването на съветските части в България не бяха заинтересовани от установяването на окупационен режим. Те можеха да реализират своите намерения, искания и цели безпрепятствено, чрез ръководните органи и дейци на Комунистическата партия и на другите управляващи партии. Известно е, че мнозина дейци на НС "Звено", БЗНС и БРСДП имаха просъветска ориентация или проявяваха лоялност и толерантност без принуда към съветското присъствие в България. Освен това някои първокласни документи показват, че през пролетта и лятото на 1945 г. сам Сталин е възпилрал ръководството на Комунистическата партия от крайни леви инициативи и действия в развитието на революционния процес в България и към формиращите се опозиционни партии.

В цялата панорама от отношения между българските власти и Съветската контролна комисия твърде важна роля играеха представителите на Великобритания и САЩ. Ограниченията, които съветските представители бяха установили за англичаните и американците от Съюзната контролна комисия, съвсем не бяха без значение, но не игнорираха английската и американската намеса във вътрешните работи на България. Не трябва да се забравя, че западните представители формулираха предварителните условия към България за сключването на Съглашението за примирие. Под тяхно въздействие бяха отложени парламентарните избори през август 1945 г. По тяхна инициатива беше осигурено свободното излизане на д-р Г. М. Димитров от България в началото на септември 1945 г. По тяхно предложение бяха правени едногодишни опити за включването на "лоялни представители" на опозицията в правителството на Отечествения фронт от края на 1945 до есента на 1946 г. Зад крайния максимализъм на главните опозиционни формации неприкрито стояха Барнс и Бозуел. Едва ли Великобритания и САЩ щяха да се примирят със съветска окупация на България, ако тя съществуваше.

Зависимостта на България от главните сили на антифашистката коалиция и преди всичко от СССР, беше обаче изключително голяма. И това твърде ясно се прояви при изработването на проекта за мирен договор през 1945 - 1947 г. Може определено да се каже, че по пътя към Париж 1947 - защитата на държавния суверенитет на България, на нейната териториална цялост, на нейните икономически интереси важна роля играеше съветската дипломация. Великобритания и САЩ твърде снизходително се отнасяха към териториалния и репарационен екстремизъм на Гърция. Въпросът не беше до сантименти, а до справедливост и интереси. В тези драматични години Лондон беше против проектите за южнославянска федерация - Москва ги подкрепяше. Сталин се изказа против югославския проект за съюзен договор, който водеше до ликвидирането на държавния суверенитет на България. Същевременно обаче Сталин се изказа за консолидация на тъй наречената "македонска нация", дори за насилствено македонизиране на българите от Пиринския край.

В края на Втората световна война съветският държавно-политически хегемонизъм стана факт. Той беше продължение на съветския идейно-политически хегемонизъм. Единият беше свързан с надеждите на социалистическите идеи, другият - със силата на съветската държава. Съветският държавно-политически хегемонизъм имаше преди всичко европейски параметри. Хегемония в следвоенното устройство на Европа се стремеше да установи обаче и Великобритания, докато САЩ имаха планетарни цели и стремежи. Основание за подобно твърдение дават американският атомен експеримент над Япония, доктрината Труман и планът Маршал. Алтернатива на интеграцията на големите буржоазни страни Сталин откри в политическото обединение на комунистическите и работническите партии от европейските народнодемократични страни и от Франция и Италия. Така възникна комунистическото информационно бюро през септември 1947 г., което беше последвано от системата на договори за приятелство, сътрудничество и взаимна помощ между СССР и народнодемократичните страни. Съдържанието, смисълът и целите на тези договори се определяха от Москва.

Политическата конфронтация на Запада и Изтока предизвика необходимостта от социално еднородно общество в страните на "новата демокрация". Съвещанието на 9-те работнически и комунистически партии потвърди тази необходимост и формулира прогнозите за бъдещото социално еднородство на източноевропейските и централноевропейските страни. Единствената алтернатива за това се оказа сталинската доктрина и съветският модел на социализма. Политиката на Запада твърде енергично помогна да се усили "сталинизацията" и "съветизацията" на Източна и Централна Европа. Той, Западът, дори не разбра историческите възможности на народнодемократичния експеримент за демократично развитие на Източна Европа. Най-ярко доказателство за това беше отстраняването на комунистическите представители от правителствата на де Гаспери в Италия и Рамадие във Франция.

Решенията на Коминформбюро наложиха коренна промяна в политиката, стратегията и тактиката и на Комунистическата партия в България. Социализмът се превърна в непосредствена политическа цел на тази партия. Това изискваше да се интензифицира революционният процес, т. е. да се формулират такива задачи и да се използват такива политически и социални средства, за които в страната не съществуваха реални обективни възможности и условия. Обществото трябваше да се хвърли в постоянно болезнено напрежение. В резултат на всичко това проектоконституцията на България беше "очистена" от буржоазнодемократичните "приумици" и придоби монолитен социалистически характер.

Конституцията, приета през декември 1947 г., стана нормативна основа за преодоляване на социалната нееднородност на България. Осъществена беше национализация на банките и промишлеността. Този акт придоби неограничени социални граници. Многопартийната система се оказа, че "забавя" революционния процес. Опитът на СССР, експериментиран непосредствено след войната и в Югославия, показва "достойнството" на еднопартийния политически монопол. Пристъпи се към обединение на младежките политически съюзи на политическите партии чрез превръщането на Отечествения фронт в единна обществено-политическа организация. Новата организация си изработи социалистическа програма почти година по-рано от Комунистическата партия.

Съветският модел на социализма се превърна в исторически ориентир на европейските народнодемократични страни. Той се основаваше върху няколко магистрални принципа, превърнати в догми. Според този модел преходът от капитализма към социализма се осъществява по революционен път, който изисква установяване на диктатура на пролетариата, утвърждаване на монопол на Комунистическата партия над политическата власт, разгръщане на безкомпромисна класова борба срещу съборените от власт класи, върхът на която е борбата срещу врага с партиен билет. Самото социалистическо общество се осъществява върху принципите на експроприация на експроприаторите, на пълно господство на обществената /и още по-точно на държавната/ собственост, на модернизация на обществото чрез индустриализация, колективизация и културна революция, на интернационализация на новото социалистическо общество. При това, без всякакво основание, на индустрията винаги се отделяше приоритетно положение по отношение на селското стопанство, а на тежката промишленост - по отношение останалите промишлени сфери. Принципите на демокрацията, на социалната справедливост и на свободата на личността имаха повече пропаганден, отколкото реален смисъл и съдържание. Социалната демагогия изчерпваше общочовешката същност на тези принципи.

В продължение на едно десетилетие - от края на 40-те до края на 50-те години беше осъществен преходът от капитализма към социализма в България, както се твърдеше в някои основни документи на Комунистическата партия. Това твърдение означаваше гигантско

отдалечаване на възникналите социални реалности от епохалната социалистическа идея. Но то отговаряше точно на съветския модел на социализма. Най-съществената промяна в българското общество беше ликвидацията на частната собственост и утвърждаването на държавната и кооперативната собственост. Политици и теоретици бяха убедени, че главният белег на обществото се заключава в ликвидацията на експлоатацията на човек от човека. Никой не подозираше или не желаше да подозира, че човекът може да бъде експлоатиран и от свързаните с управлението лица. Своята хегемония над европейските социалистически страни СССР осъществяваше чрез Съвета за икономическа взаимопомощ, чрез Варшавския договор, а така също чрез двустранните отношения. Нарушаването на държавния суверенитет на тези страни се осъществяваше в името на социалистическия интернационализъм и на защитата от империалистическа агресия. Това бяха основни постулати на съветската външнополитическа доктрина.

В границите на политическия живот на България няколко факта са твърде характерни за перманентната съветска инвазия. Първият факт обхваща вълната от политически репресии в края на 40-те и началото на 50-те години. Безкомпромисната разправа с опозиционните политически дейци след възникването на политическата и идеологическа конфронтация на т. н. "световни лагери", в която беше експериментирана цялата съветска следствена и съдебна технология се оказа прелюдия към масовите и жестоки репресии срещу враговете "с партийен билет". Обвиненията на Сталин против Тр. Костов в антисъветизъм бяха началото на една историческа трагедия. Опитът на Тр. Костов да бъде установено равноправие в българо-съветските икономически отношения против съветския хегемонизъм и великодържавен диктат завърши с неговата гибел.

Българинът беше преживял мъчителните търговски преговори през 1945, 1946 и 1947 г., в които принципите на равноправност и еквивалентност бяха силно нарушавани. Цялото следствие на Тр. Костов и другите подсъдими беше осъществено под ръководството на генерал Чернов /Шварц/ при безпрецедентното участие на съветските експерти в органите на Държавна сигурност. Както е известно, обвинителният акт беше изработен изцяло от съветския генерал и предоставен за подпис на главния прокурор на България Димитър Георгиев, без той дори да се е запознал с него. След издаването на смъртната присъда не друг, а генерал Чернов организира силен натиск чрез известния авантюрист от Държавна сигурност Бачи Зеев върху Тр. Костов да признае "своята вина" и помоли високите съдебни органи за милост.

След смъртта на Тр. Костов репресиите против стопански, военни, културни, партийни и други дейци ставаха все по-силни и по-масови. Обвиненията се свеждаха почти винаги до агентпровокачество в миналото и антисъветизъм и национализъм след Втората световна война.

През 1949, 1950, 1951 г. В. Червенков и Г. Чанков няколко пъти се консултираха със Сталин за същността на контрареволуционната дейност в

новите исторически условия и мащабите на санкциите. Смениха се екипите на съветските експерти в следствието и съдебния процес. Мястото на генерал Чернов беше заето от жестокия и високомерен генерал Филатов. Той не пропускаше да подчертае, че е личен представител на Сталин в България и безцеремонно да пренебрегва ръководството на Министерството на вътрешните работи. След като създаде около себе си втори център в това невралгично министерство, генерал Филатов предизвика възмущението на В. Червенков и беше отзован в Москва по личното нареждане на Сталин.

След смъртта на Сталин съветската интервенция в политическия живот на България не беше преустановена. През декември 1953 г. в Москва се състоя среща на Политбюро на ЦК на КПСС и Политбюро на ЦК на БКП. Главното на тази среща беше критиката на Н. С. Хрушчов против В. Червенков за това, че беше допуснал около неговата личност да се създаде култ. Тази критика свали от историческата сцена един мит, принуди Червенков да си подаде оставката като генерален секретар на БКП и да предложи за лидер на тази партия Тодор Живков. Кремъл търсеше подходяща личност в България и предостави своето доверие на един хитър, надарен с памет и организаторски способности, но свършено примитивен, некултурен, коварен човек. След XX конгрес на КПСС през 1956 г. основните изводи за България трябваше да направи Т. Живков. И той направи тези изводи в най-близко сътрудничество със съветския посланик в България Юрий Приходов.

През април 1956 г. ръководството на Комунистическата партия осъди практиката на авторитаризма в България, възникнала в края на 40-те и началото на 50-те години, и събуди надежди за демократизиране и хуманизиране на новото общество. Новата политическа линия, която беше наречена априлска, отначало обхвана проблемите на социалното управление и методите на ръководство на партията, но събуди надежда за промяна. Определено трябва да се каже, че след смъртта на Сталин се направиха опити за реформиране на обществото, но всички опити не излизаха извън границите на съветския модел на социализма. И в това се състоеше историческата драма на двете партии и двете страни. И тази драма беше още по-страшна, ако не забравяме, че нито в Русия и другите републики, нито в България съществуваха достатъчно обективни условия за създаване на едно ново, действително социалистическо общество.

От края на 50-те до началото на 70-те години в Москва и София търсеха алтернатива на крайната изостаналост на съветското и българското общество, на екстензивното развитие на народното стопанство, на задълбочаващите се социални противоречия и социално напрежение, на бедността и тревожното състояние на културата. Илюзията за социална справедливост и просперитет на различните социални групи в условията на социализма в началото на 60-те години беше заменена от илюзията, че всички социалистически страни ще навлязат в комунизма едновременно или почти едновременно и свидетели на този "звезден миг" в историята на народите щяло да бъде още поколението на Хрушчов, Живков, Гомулка,

Улбрихт, Кадър и други. На тази велика илюзия бяха подчинени концепцията за икономическия скок от 1958-1959 г., директивата за постепенен преход към комунизма от 1962 г. и програмата за развито социалистическо общество в България от 1971 г. Съветският хегемонизъм се проявяваше дори в сферата на големите социални илюзии.

Световната научно-техническа революция от края на 50-те години не беше, а навярно и не можеше да бъде използвана за модернизация на обществото в СССР и в Източна и Централна Европа. Индустриализацията на България, новата техника и новите технологии, ресурсното осигуряване, пазарът за голяма част от българския износ на селскостопански продукти и промишлени стоки бяха в изключителна зависимост от съветската икономика. Тази зависимост поставяше в относителна изолация България от световната научно-техническа революция. Единствено съветската военна, ядрена и някои други промишлености предоставяха на България по-големи научно-производствени възможности. От края на 40-те години българската армия започна да се превъоръжава със съветска военна техника. Широкият съветски пазар от друга страна предоставяше твърде широки експортни възможности и търговски просперитет на България. Икономическата зависимост на нашата страна от Съветския съюз беше безспорна. Тази зависимост не водеше обаче към пълна изолация на българското стопанство от световната икономика.

За разлика от СССР и България в Югославия, Унгария, Чехословакия и Полша алтернатива за модернизация, демократизация и хуманизация на обществото беше потърсена в преодоляването на съветския модел и в ориентацията към нов модел на социализма. Известно е как завършиха тези опити. Югославия беше поставена в тежка политическа и стопанска изолация. В Унгария през 1956 г. беше осъществена съветска интервенция, а в Чехословакия през 1968 г. - интервенция на няколко страни. Военното положение, обявено в Полша, предотврати опасното влошаване на нейните отношения със страните от Варшавския договор. Определено може да се каже, че от позициите на универсалния принцип на социалистическия интернационализъм, зад който се "скриваше" съветският хегемонизъм, все повече се вървеше към позициите на принципа за ограничения държавен суверенитет, формулиран открито от Л. И. Брежнев. Това беше принципът на външното дипломатическо, политическо и военно вмешателство във вътрешния живот на приятелските страни. В основата на подобно вмешателство стоеше СССР.

България записа своето име на агресор в своите отношения с източноевропейските страни при ликвидирането на "Пражката пролет" през 1968 г. Дълго преди опита за радикална социална промяна в Чехословакия ръководството на Комунистическата партия в тази страна потърси алтернатива в заветите на Антонио Грамши за демократично социалистическо общество и в концепцията на Палмиро Толиати за исторически компромис.

Промените в Чехословакия след Декемврийския /1967 г./ и Януарския /1968 г./ пленуми на Централния комитет на ЧКП бяха

посрещнати с изключителна тревога и нарастваща "революционна ярост" от ръководните комунистически среди в Съветския съюз, Полша, Унгария, България и ГДР. В името на пролетарския интернационализъм и запазването на социалистическите завоевания в гр. Дрезден се проведе международна среща на представители на тези страни и на ръководството на Чехословакия. На нея бяха отправени критики и предупреждения към ЧКП за опасните отклонения към ревизионизъм и за надигане на разнородни вътрешни контрареволуционни сили против социализма.

На 29 март 1968 г. Централният комитет на БКП обсъди оценката на Дрезденската среща за положението в Чехословакия. Пред пленума Т. Живков направи следното изключително важно признание: "По време на заседанията на Политическия комитет на Варшавския договор [през януари 1968 г.] ние решихме да споделим със съветските другари нашата тревога за събитията в Чехословакия. Аз имах специална среща с др. Брежнев и др. Косигин, на която изложих нашата тревога и необходимостта да се направи всичко възможно, в това число да отидем и на риск, но да не позволим в Чехословакия да се развихри контрареволуция и да я загубим. Какво значи Чехословакия? Чехословакия е в центъра на социалистическия лагер, държава с голямо относително политическо и икономическо тегло в социалистическата система. Ние заявихме категорично пред др. Брежнев и др. Косигин, че трябва да бъдем готови да действаме с нашите армии. Ние трябва да действаме с риск за нашето дело."

Модернизацията, демократизацията и хуманизацията на обществото в Източна и Централна Европа присъствуваха в програмите на всички десидентски движения в този район. Някои от тях свързваха тези промени с осъществяването на един нов модел на социализма, а други - с реставрацията на буржоазни либерални икономически системи и на буржоазнодемократични политически системи. Винаги, когато става дума за десидентите, за десидентските движения и за масовите народни вълнения в някои източноевропейски и централноевропейски "социалистически страни", е възниквал въпросът: защо България остана извън параметрите на масовата, антисоциалистическа, антикомунистическа и антисъветска съпротива? Този въпрос е изключително сложен и труден. За неговия отговор навярно трябва да се вземат под внимание редица факти и обстоятелства.

На първо място това беше тихата, но твърде широка съпротива против тежките деформации на обществото вътре, в средите на самата Комунистическа партия в България. Много документи на партийните органи разкриват тази съпротива. На второ място, това беше бързата политическа рефлексивност на ръководните органи на Комунистическата партия и държавата, които се стараеха да не допускат възникналите различия и противоречия в обществото да се задълбочават и изострят. На трето място, това бяха опитите за установяване на модерни методи и технологии на управление на обществото. Постоянните преустройства на държавната администрация, формирането на нови управленски структури, нарушаването на традиционните междуведомствени релации имаха изключително социално

значение. Всичко това нанасяше несъмнени удари на държавно-управленската бюрокрация и разкъсваше приятелските, земляческите, котерийните и мафиотските кръгове. На четвърто място, изключително сериозно значение имаше мащабната мрежа на органите на Държавна сигурност, които действаха като "държава в държавата" и си служеха и с демагогия, и с масови разработки, и с широка агентура, и с безкомпромисни репресии. На пето място, причините навярно носеха народопсихологически характер.

Желанието на ръководните комунистически среди в България да предизвикат гигантско прищипване в развитието на обществото и неговото постепено комунизирание ги доведе до идеята за постепенно икономическо и държавно-политическо сливане или обединение на България със СССР. През октомври 1963 г. Т. Живков и Ст. Тодоров посетиха Москва, за да се посъветват с Н. С. Хрущов по въпроса за сливане на двете страни. Преди това в Кремъл бяха изпратени български тезиси по сливането. На срещата Хрущов изрази съгласие с идеята за сливане, но подчерта, че е още трудно да се утвърди формата на този междудържавен акт: федерация или конфедерация. Тази инициатива на българското правителство едва ли беше резултат от хегемонистичния натиск на Москва. Подобен акт можеше да предизвика тежък социален и политически взрив в Източна Европа, пък и в света.

На 4 декември 1963 г. Централният комитет на БКП обсъди доклад на Т. Живков и проект на писмо на ЦК на БКП до ЦК на КПСС относно сближението и бъдещото сливане на България и СССР. В доклада и изказванията на мнозина от членовете на ЦК се подчертаваше, че е нужен продължителен период за политическа, икономическа и идеологическа подготовка на това сливане, че през този период трябва да се осъществи най-тясна, органическа интеграция на икономиките на двете страни. Димо Дичев посочи, че сливането на България и СССР засяга интересите на всички социалистически страни, поради което трябва да се потърси тяхното одобрение. Фердинанд Козовски изрази мнение, че понятието "обединение" на двете страни е по-подходящо от понятието "сливане".

Тодор Живков беше категоричен, че въпросът за "сливането" на България и СССР трябва да се запази в пълна партийна тайна, тъй като от една страна не е известна официалната позиция на СССР по този въпрос, а от друга страна - част от партията и от българския народ не ще приемат с ентузиазъм подобно решение. Той побърза да идеологизира въпроса: "Да не забравяме, че великобългарският шовинизъм е много дълбоко вкоренен в някои среди и хора в нашата страна. Аз не говоря за обикновените хора. Имам предвид членовете на партията, особено в средите на интелигенцията и в някои среди на младежта".

Едва ли може да има съмнение, че идеята за "сливане" на България и СССР беше представяна като демонстрация на социалистическия интернационализъм, като историческа стъпка, изгодна за двете страни и полезна за цялата световна социалистическа система. В началото на 70-те

години тази идея беше предложена отново на вниманието на съветското ръководство, начело на което вече стоеше Л. И. Брежнев. Сега тази идея се разполагаше в границите на принципа на ограничения държавен суверенитет. Публично винаги се обявяваха принципни съображения. Неизвестни оставаха скритите, интимните, реалните, коварните подбуди за подобно антидържавно и антинационално предложение. А може би се разиграваше някаква хитра междудържавна политическа игра?

Държавният суверенитет на България е засягал безусловно интересите на всички социални и политически групи на българския народ. Само компрадорските и колаборационистките кръгове са били склонни на глобални компромиси, които са засягали мащабно националната независимост на българите и суверенитетът на българската държава. Външната политика е област, в която има най-силна приемственост. Филите и фобите в малките държави са търсели или отхвърляли подкрепата на едни или други големи държави и междудържавни коалиции. След Втората световна война България натрупа изключителен опит в областта на външната политика и международните отношения. Неведнъж нейният държавен суверенитет и национална независимост бяха нарушавани. Твърде важно е как ще бъде използван този опит в днешния ден, когато се определят нови приоритети и се търсят нови приятели и нови съюзници.